

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.48-53(447)

Богославец О.Г.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри регіональної економіки
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті визначено роль держави в управлінні об'єктами рекреаційного комплексу та її вплив на регуляцію рекреаційної діяльності України в сучасних умовах. Спираючись на світовий досвід, запропоновано модель державного регулювання розвитку національного рекреаційного комплексу.

Ключові слова: управління ринком рекреаційних послуг, регулювання рекреаційної діяльності, форми власності на об'єкти рекреаційного комплексу, модель регулювання розвитком рекреаційної діяльності, ризики спільного використання ресурсів та об'єктів рекреації.

Богославец О.Г. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РЫНКА РЕКРЕАЦИОННЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТРАНЗИТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье определена роль государства в управлении объектами рекреационного комплекса и его влияние на регуляцию рекреационной деятельности Украины в современных условиях. Опираясь на мировой опыт, предложена модель государственного регулирования развития национального рекреационного комплекса.

Ключевые слова: управление рынком рекреационных услуг, регулирование рекреационной деятельностью, формы собственности объектов рекреационного комплекса, модель регулирования развитием рекреационной деятельности, риски совместного использования ресурсов и объектов рекреации.

Bogoslavets O.G. STATE REGULATION OF RECREATIONAL SERVICES IN UKRAINE IN CONDITIONS OF TRANSITIVE ECONOMY

In this article it is defined the role of the state in the direct control of the objects of the recreational complex and its influence on the regulation of recreation activities of Ukraine in modern conditions. Basing on the international experience, article gives some recommendations and advices to develop the model of state regulation of national recreation complex.

Keywords: managing the market of recreational services, regulation of recreational activity, forms of ownership to the objects of recreation complex, model of development regulation of the recreation activity, risk of sharing resources and facilities for recreation.

Постановка проблеми. В умовах переходу світової економіки від економіки товарів до економіки послуг значно зростає роль інтелектуального капіталу, як вагомий економічний ресурс. Варто відмітити, що в умовах глобальної економіки саме наявність інтелектуального капіталу (тобто капіталу, втіленого в людях у формі їхньої освіти, кваліфікації, знань та досвіду) створює умови для ефективного формування нового виду продуктивних сил і стає вирішальним фактором, що здатний, в залежності від міри його використання, забезпечити в розвитку країни як стрімкий ривок, так і тривале відставання. Тому сучасні світові тенденції, які впливають на розвиток України, засвідчують, що в новій економіці набуває ваги рекреаційний комплекс, адже рекреація – це одна із форм раціонального використання вільного часу, яка спрямована на підвищення якості інтелектуального капіталу.

Аналіз функціонування національної економіки доводить, що вона продовжує розвиватися в основному за правилами індустріальної епохи, незважаючи на сучасний постіндустріальний та інформаційний світ, який вимагає інших підходів, заснованих перш за все на врахуванні необхідності якісного відтворення людських ресурсів. Відтак, подальше розкриття рекреаційного потенціалу України потребує активних дій щодо розвитку цього сектору економіки.

Найбільш актуальними та дискусійними напрямами реформування рекреаційного комплексу Украї-

ни в сучасних умовах залишаються такі, що визначають методи та напрями його подальшого ефективного управління, а також ролі держави у цьому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розвитку та управління рекреаційною сферою знайшли відображення в працях зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема А.І. Амоші, Д. Белла, Ю.Б. Забалдіної, В.А. Квартальнова, А.С. Кускова, В.М. Лабскіра, М.Я. Лемешева, В.К. Мамутова, К.О. Міхуринської, Г.А. Папіряна, Д.М. Стеценка, М.В. Фоменко, Л. Черчик, О.Ю. Чубукової. Науковці аналізують окремі аспекти функціонування рекреаційного комплексу та механізм регулювання його діяльності, проте сучасний етап розвитку країни вимагає нових досліджень ролі державного регулювання в цих процесах. Саме зазначеним проблемам присвячена стаття.

Постановка завдання. Завдання запропонованого дослідження полягають у виділенні напрямів управління ринку рекреаційних послуг України в умовах транзитивної економіки та ролі держави в цих процесах, а також аналізі зарубіжного досвіду регулювання рекреаційної галузі та визначенні моделі її регулювання для вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекреаційний комплекс України нині діє в умовах незавершеності інституційної реформи. Суб'єкти господарювання функціонують на основі трьох форм власності:

державної, комунальної та приватної. Це засвідчують матеріали Фонду державного майна України, в яких міститься інформація, щодо груп об'єктів рекреаційного призначення різних за правом власності, зокрема:

- близько 850 об'єктів, що змінили форму власності у процесі приватизації разом з суб'єктами господарювання, які їх спорудили в процесі своєї господарської діяльності ще за радянських часів;
- майже 500 об'єктів, які віднесені програмами приватизації в Україні до об'єктів малої приватизації, змінили форму власності у процесі приватизації;
- близько 350 об'єктів, створених за часів СРСР, правовий статус яких підлягає врегулюванню уповноваженими органами відповідно до міжнародних угод;
- майже 300 об'єктів рекреаційного призначення, що становлять державне майно, яке не увійшло до статутних капіталів акціонерних товариств;
- близько 850 об'єктів рекреаційного призначення, що перебувають у державній власності і підпорядковані органам державного управління;
- близько 1000 об'єктів рекреаційного призначення, що перебувають у комунальній власності;
- 162 об'єкти, до яких Фонд має судові позови, тобто їх правову форму не визначено.

Реалії функціонування зазначених суб'єктів характеризується низкою недоліків, серед яких суттєвими визнають такі: значний рівень тінізації галузі, невідповідність діяльності рекреації очікуванням споживачів, її неприбутковість та низька ефективність.

Серед головних причин, що обумовлюють зазначені проблеми, слід виділити відсутність дієвого механізму взаємодії та оптимального співвідношення суб'єктів господарювання різних форм власності, внаслідок чого виникають потужні конфлікти інтересів між ними. Зазначені питання знаходяться у площині регулювання рекреаційної діяльності і залишаються актуальними не тільки у країнах, що розвиваються, але і у розвинутих.

Невизначеність з формами власності на об'єкти рекреації у нашій країні призводить до відсутності зацікавленості інвесторів у перетворенні їх на капітал. В умовах транзитивної економіки наявні активи в ній використовуються переважно для задоволення господарських потреб, на Заході такі ж активи «ведуть подвійне життя» – вони використовуються не лише безпосередньо для господарських потреб, але є джерелом капіталу. Саме відсутність капіталізації активів відрізняє нашу економіку від розвинутої [3].

Ще одним негативним наслідком невизначеності з формами власності на ресурси та об'єкти рекреації є поширення проявів ризиків їх спільного використання. Зазначена ситуація масштабно розгортається в місцях масового відпочинку, де за відсутності чіткого розмежування прав та обов'язків виникають конфлікти, що зменшують ефективність функціонування учасників рекреаційного процесу. Зокрема, прекрасні чисті пляжі приваблюють людей, однак, коли відпочиваючих стає забагато, рекреаційна територія втрачає свою привабливість, заради якої, власне, сюди й приїжджають рекреанти. Отже, за умов досягнення граничного рівня попиту у системі не залишається запасу продуктивності, і кожен новий користувач зменшує вигоду всіх інших. Переваги для одного виявляється проблемою для оточуючих.

Ризик систем колективного використання неможливо вирішити на індивідуальному рівні. Всі учасники, як правило, намагаються використовувати блага й надалі, обмеживши іншим доступ до ресурсу. Точка опори важеля при за таких умов повинна

враховувати системну перспективу, інакше ресурси виявляться виснажені, і ніхто не отримає від них ніякої користі. Тому один із принципів стратегії розвитку рекреаційного комплексу України вбачається у необхідності регулювання державою використання рекреаційних ресурсів та запобігання ризиків систем колективного використання.

Пам'ятники історії й культури та навколишній ландшафт є національним надбанням. Сучасне освоєння територій вимагає особливо дбайливого підходу за принципом збережи – віднови – не нашкодь. Будь-який регіон України містить такі види унікальних історичних територій: стародавні малі міста з багатим історичним минулим; садибні й палацово-паркові комплекси; монастирські комплекси тощо, і в умовах перехідної економіки саме влада має забезпечити їх збереження та забезпечити запуск процесів реформування процесів їх використання.

Українська держава існує лише 23 роки, і створення механізмів державного управління починалося практично з нуля. До цього наявні інституції виконували роль забезпечення транзиту інформації в союзний центр та зворотній транзит управлінських рішень. В умовах незалежної держави у вертикалі управління відсутня найважливіша деталь – центри прийняття рішень з достатнім рівнем компетентності. У наш час формується місцеве самоврядування та відбувається проблемний процес розподілу загальнодержавної власності на державну та комунальну, якій не закінчився й донині. Практично весь курортно-рекреаційний комплекс у результаті реформування залишився у веденні незалежних профспілок на достатньо спірних правових підставах і наслідки цієї невизначеності є негативними для успішного функціонування рекреаційного комплексу держави. Зрозуміло, що рекреаційні ресурси країни в цих умовах не мають законного власника і використовуються не найкращим чином, крім того нормативно-правова база знаходиться в процесі формування.

Для проведення подальших перетворень у визначенні форм власності на об'єкти вітчизняного рекреаційного комплексу слід враховувати, що питання його розвитку в провідних країнах світу не відносяться до безпосередніх функцій держави, хоча дослідження дозволяють стверджувати, що на сучасному етапі в національній економіці держава залишається потужним власником об'єктів господарювання рекреаційного комплексу країни.

Зазначені висновки спираються на багатий фактичний матеріал, який порівнює діяльність підприємств державного та приватного секторів економіки. Досвід засвідчує, що державні підприємства за інших рівних умов їх функціонування є недостатньо ефективними, зокрема: не організовано належним чином систему обліку масштабних показників державного сектору галузі, потребують поглиблення теоретичне обґрунтування і практичне удосконалення механізму формування структури державного сектору та оцінки ефективності діяльності його об'єктів. Також державні підприємства встановлюють більш низькі ціни на свою продукцію; мають великі зайві потужності; більше коштів витрачають на капітальне будівництво будинків і приміщень, цілісних майнових комплексів; використовують більш капіталомісткі технології; мають завищені операційні витрати; рідше переглядають ціни, слабкіше реагують на зміни в попиті [1].

Крім того, за умов, коли ринок швидко й неухильно винагороджує підприємницькі новації й карає за невдалі рішення, державний сектор пристосо-

ується до змін набагато повільніше. Для виявлення помилкових рішень (наприклад, виявлення збитковості тих або інших інвестицій), а також на адаптацію до умов, що змінилися, до нової інформації або зміни технологій у державному секторі необхідно, як правило, набагато більше часу, ніж у приватному [6].

Негативним наслідком більшого залучення держави до процесу перерозподілу доходів є збільшення особистого доходу, які у першу чергу пов'язані з роботою в державному секторі, а не з продажем товарів і послуг. Згодом ресурси переміщуються від тих видів діяльності, які створюють багатство, до тих, які обслуговують процес його перерозподілу. Таке зрушення структури ресурсів також сповільнює економічне зростання і призводить до того, що рівень доходів всіх учасників економіки стає нижчим, ніж рівень, що відповідає повному використанню її потенціалу. Економісти називають такий тип поведінки пошуком ренти.

Таким чином, випереджуюче розширення ролі держави у безпосередньому управлінні рекреаційним комплексом негативно впливає на економічне зростання. Функція держави як арбітра вищого рівня робить недоцільним її участь у якості суб'єкта управління процесом розвитку рекреаційного комплексу, тому держава повинна зосередитися на функції регулювання процесу.

У світовій практиці більшість галузей сфери послуг, до яких, як зазначалося, відноситься рекреація, проходять етап консолідації, часто не в межах окремо взятої країни, а на міжнародному (глобальному) рівні. Тенденція щодо подальшої консолідації у цих секторах передбачає, що майбутнє за більш впливовими великими бізнес-групами (у тому числі консорціумами) з одного боку і за великою кількістю маленьких незалежних і самостійних постачальників рекреаційних послуг – з іншого. Другий ешелон, колись зайнятий середніми підприємствами, або регіональними групами, що надають послуги, може зникнути, тому що перебуває у несприятливому фінансовому становищі. Багато експертів вважають, що такі середні групи компаній, не маючи у своєму розпорядженні джерел економії на ефект масштабу, які є у великих консолідованих групах компаній, та надають послуги з більш високою прибутковістю від поширення продукції по усьому світу, не в змозі з ними успішно конкурувати.

Однак слід виділити проблемні питання функціонування сучасного рекреаційного комплексу України, у розв'язанні яких роль держави є першочерговою, зокрема:

1. Неврегульованість у чинному законодавстві відносин між органами місцевого самоврядування та власниками (засновниками) недіючих закладів оздоровлення та відпочинку з питань відновлення їхньої діяльності.

2. Відсутність зацікавленості з боку місцевих громад у проголошенні територій курортами місцевого або державного значення у зв'язку із значними обмеженнями щодо використання зазначених територій та відсутністю належного сприяння з боку держави щодо підтримки наявної інфраструктури на рекреаційних територіях. Між тим відсутність статусу курортів, у свою чергу, зумовлює хаотичну забудову придатних для цього територій, зокрема поблизу джерел мінеральних та термальних вод.

3. Дублювання між центральними органами виконавчої влади повноважень у галузі охорони здоров'я та у сфері туризму.

4. Слабкий контроль за об'єктами історико-культурного призначення, розташованими на земельних

ділянках, які обліковуються державною статистичною звітністю як землі рекреаційного призначення, у той час коли Земельний кодекс України визначає землі історико-культурного призначення як окремий вид цільового призначення земель.

5. Розташування значної частини пам'яток та об'єктів культурної спадщини на територіях, що перебувають у приватній власності або на розпайованих землях.

Виходячи з окреслених проблем, перед державною владою постає завдання щодо визначення оптимальної моделі регулювання розвитку рекреаційної діяльності, яка б збалансувала інтереси всіх учасників рекреаційного процесу. У світовій практиці виділяють чотири моделі, застосування яких сприяє високій соціально-економічній ефективності функціонування рекреаційної діяльності країн світу.

Перша представляє собою відсутність централізованого органу – центральної туристичної адміністрації, за неї всі питання галузі вирішуються на принципах ринкової «самоорганізації». Зазначена модель використовується у тому випадку, коли суб'єкти туристичної діяльності здатні вирішувати проблеми самостійно, або коли туристична індустрія не відіграє для національної економіки великої ролі. Представником цієї моделі є США.

Друга передбачає наявність органу управління як сильного та авторитетного центрального органу, який здійснює контроль над усіма туристичними підприємствами країни. Інструментарієм державного управління є фінансові вкладення, рекламна та маркетингова діяльність, залучення інвестицій в туристичну індустрію. Представниками даної моделі є країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються, в яких туризм визначений одним із основних джерел надходжень до бюджету та виступає однією з пріоритетних галузей економіки. Зазначена модель державного регулювання має широке застосування у Єгипті, Мексиці, Туреччині [2].

Третя модель називається «європейською». Представниками її є розвинені європейські держави, а саме Франція, Іспанія, Велика Британія, Італія, на долю яких, згідно з даними ВТО, припадає близько 1/3 прибутків від міжнародного туризму [4]. Питання розвитку туристичної діяльності вирішуються в органі управління на рівні галузевого підрозділу, який відповідає за розвиток туризму в країні. Його діяльність спрямована на вирішення загальних питань державного регулювання (розробка нормативно-правової бази, координація діяльності регіональної представницької й виконавчої влади, міжнародне співробітництво, збір і обробка статистичної інформації) та координацію маркетингової діяльності (участь у виставках і міжнародних об'єднаннях туристичної сфери, управління туристичними представництвами своєї країни за кордоном тощо) [2].

У зазначеній моделі центральне місце займають співробітництво та взаємодія адміністративних органів влади із приватним сектором, що в результаті спричиняє появу змішаних за формою власності інститутів туристичної галузі – державно-приватного партнерства, що найбільш вдало реалізовано в Італії, Фінляндії, Великій Британії.

Світова практика виділяє також четверту модель – змішану, яка передбачає створення комбінованого міністерства, що охоплює разом із туристичною діяльністю суміжні галузі. Характерними ознаками зазначеної моделі є визначення туристичної галузі пріоритетною для країни, чіткий розподіл повноважень між центральною та регіональною ту-

ристичними адміністраціями. Представниками такої моделі державного регулювання вважають Індію та Малайзію [2].

Висновки з проведеного дослідження. Особливістю сучасного етапу розвитку України є те, що перехід від централізованої системи до ринкової та становлення інститутів національної держави збігаються у часі. За таких умов внаслідок слабкості молоді держави є загроза деформації ринкових структур. Зазначений період характеризується також низькою діловою активністю, несприятливим інвестиційним кліматом та переважно фіскальною податковою системою, подолати які без активної позиції держави неможливо.

При визначенні напрямів трансформації державного регулювання рекреаційної діяльності в Україні, з огляду на світовий досвід та об'єктивні передумови, що склалися у вітчизняній рекреаційній галузі, найбільшої економічної ефективності та соціальної привабливості рекреаційна діяльність досягла б, на наш погляд, при застосуванні моделі, яка поєднала принципи ринкової «самоорганізації» галузі з функціонуванням профільного підрозділу координації нормативно-правової та маркетингової діяльності. Адаптація запровадження державно-приватного партнерства у питаннях координації діяльності галузі, вільне підприємництво, приватна власність та інші ринкові механізми, що широко застосовуються провідними країнами світу, вивели туристично-рекреаційну діяльність у них на позиції світового лідерства.

При цьому держава мала б забезпечити передачу інститутам місцевого самоврядування та бізнесу функції безпосереднього управління об'єктами рекреації, залишивши за собою роль регулятора розвитку рекреаційного комплексу України. Одним із завдань у напрямі реалізації зазначеного є проведення роз-

межування об'єктів нерухомості між органами державного управління, місцевого самоврядування та бізнесу з делегуванням місцевій владі прав на використання об'єктів культурної й природної спадщини разом з розвитком туризму, координацію діяльності науково-освітньої сфери, відродження традиційних виробництв і технологій, які можуть визначити майбутній економічний потенціал регіону.

Подальші напрями досліджень щодо оптимізації функціонування національного рекреаційного комплексу доцільно спрямувати на удосконалення методів державного регулювання рекреаційної галузі України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амоша О.І. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія / О.І. Амоша, С.С. Аптекар, М.Г. Білопольський, С.І. Юрій та ін. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНСМС України. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
2. Давидова О.Г. Моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності: світовий досвід // «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1480>.
3. Де Сото Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Эрнандо де Сото; [пер. с англ. Б. Пинскер]. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2001. – 272 с.
4. Офіційний сайт Всесвітньої туристської організації (World Tourism Organization UNWTO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.unwto.org/ru>.
5. Ромашова О.М. Економічні аспекти розвитку підприємств рекреаційного комплексу України / Ромашова О.М. // Вісник КНУТД. – 2010. – № 5(55). – С. 175-179.
6. Шевченко Л.С. Конкурентное управление / Л.С. Шевченко. – Харьков : Эспада, 2004. – 520 с.

УДК 657.421

Дикань В.Л.

*доктор економічних наук, професор
Державної академії залізничного транспорту*

МЕТОДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ІНТЕГРОВАНИХ БІЗНЕС-СТРУКТУР (ІБС)

У статті розкрито умови конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, види інтегрованих бізнес-структур, їх особливості, здійснений аналіз принципів оцінки конкурентоспроможності та методичних підходів щодо конкурентних позицій бізнес-структур, запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності інтегрованих бізнес-структур за рахунок більш ефективних форм функціонування.

Ключові слова: інтегровані бізнес-структури (ІБС), інтеграція, конкурентоспроможність, управління, розвиток.

Дикань В.Л. МЕТОДЫ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ИНТЕГРИРОВАННЫХ БИЗНЕС-СТРУКТУР (ИБС)

В статье раскрыты условия конкурентоспособности хозяйствующих субъектов, виды интегрированных бизнес-структур, их особенности, проведен анализ принципов оценки конкурентоспособности и методических подходов относительно конкурентных позиций бизнес-структур, предложены пути повышения конкурентоспособности интегрированных бизнес-структур за счет более эффективных форм функционирования.

Ключевые слова: интегрированные бизнес-структуры (ИБС), интеграция, конкурентоспособность, управление, развитие.

Dikan V.L. METHODS OF ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES (IBS)

In the article the terms of competitiveness of managing subjects, types of the integrated businesses, their feature, realizable analysis of principles of estimation of competitiveness and methodical approaches, are exposed in relation to competition positions of businesses, the ways of increase of competitiveness of the integrated businesses offer due to more effective forms of functioning.

Keywords: the integrated businesses, integration, competitiveness, management, development